

Bemærkninger i Anledning af Stiftsfysikus Krebs's Afhandling om Jordudstykningsen.

Af Kammerraad C. Christensen.

I «Nationaløkonomisk Tidsskrifts» sidste Hefte — i Artiklen «Jordudstykningsen og Industrien» — har Hr. Stiftsfysikus Krebs bl. A. udtalt den Overbevisning, «at vi ere komne ind paa et helt falsk Spor i vor Udvikling ved de pludselige Omvæltninger, som have fundet Sted baade i vore Landboforhold og i vore industrielle Forhold, dog mest i de første. «Bag ved disse ligge,» siger han, «som Aarsagsmomenter paa den ene Side den falske Paastand om Selvejersystemets absolute Fortrin fremfor enhver anden Besiddelses- og Brugsmaade og paa den anden Side Pengegriskheden.» «Havde man istedetfor at adoptere Selvejersystemet, banet Vejen for Forpagtningsystemet, ved en gradevis Løsning af de Baand, som i denne Retning vare lagte paa Kontraktsfriheden, vilde baade Landbrug og Industri have staaet sig bedre derved.» — Istedetfor at «gjøre sig klart, hvad Samfundsvillet i sin Helhed har Behov,» forsvarer man endnu «yderligere Udstykning af vor Jord og en stærkere Forøgelse af vor Husmandsklasse, endog ved kunstige Midler — Udstykning af Præstegaardsjord, Domainer o. L.,» uagtet Stedernes

Antal fra 1834 til 1850 alt er voxet fra 154 200 til 176 741 og fra 1850 til 1873 yderligere til 239 212, ialt 55 pCt., «en Forøgelse, som næppe staar i et sundt Forhold til Agerbrugets extensive eller intensive Udvidelse.» Denne Udstykning har, efter Hr. K.'s Mening gjort mange Ulykker, bl. A. slugt mange Millioner, største Delen af det større Udbytte, Landbruget i den sidste halve Menneskealder har givet fremfor tidligere, og frembragt en altfor stærk Forøgelse af Arbejdere, som Agerbruget af Mangel paa Kapital ikke kunde benytte, og som derfor søgte ind i Kjøbstæderne, der, uagtet de, «ligesaa sikkert manglede Kapital», af disse overflødige Arbejdskræfter lode sig friste til industrielle Foretagender, som de ikke kunde magte. — Kort sagt, «vi have foretrukket Revolution for Reform, og maa bære Følgerne». Og disse ville være skrækkelige: «i næste eller næstnæste Generation vil man have Godsejere uden Godser, men med forfaldne Herresæder, smaa Selvejere, der hverken ere Bønder eller Proprietærer, men ringere i Kaar og Menneskeværd end nogen af disse, og endelig en taløs Skare Husmænd og Indsiddere, som ere saa forarmede, at det Offenlige maa betale dem et klækkeligt Vederlag for deres Børns Beklædning og Skolegang. Hver en Ejendom, baade stor og lille, vil være behæftet saa yderligt som muligt, og selvfølgelig skifte Ejer ved selv det mindste Uheld. Af og til vil et Herresæde blive pudset op af en eller anden Børssvindler, medens andre ville blive benyttede som Kornløfter og Pakhuse af heldige Prangere.»

Det synes ikke ganske klart, om nogen Formildelse i Dommen muligen er at opnaa, hvis vi nu sent omsider følge Hr. K.'s Raad; standse Udstykningerne, opdrage Bønderdrengene til at arbejde i Industriens Tjeneste og

tvinge de Husmænd, der have to—tre Tdr. Ld. til at dyrke dem som Havejord og — leve alene af dens Udbytte. Men selv om saa var, vil jeg dog fraraade at følge Hr. K.'s Anvisning. «Det falske Spor,» Hr. K. mener vor Udvikling er kommet ind paa «ved de pludselige Omvæltninger, som have fundet Sted i vore Landboforhold,» idet vi have foretrukket Selvejendom for Forpagtning og konserveret Bøndergaardene, har vi jo været inde paa i over hundrede Aar og aldrig ude af, om der end har været et kortere og et længere Tidsrum da vi stode stille. Den «pludselige Omvæltning» har altsaa ikke været synderlig pludselig, og den har staaet sin Prøve ligeoverfor de Forsøg paa at faa Systemet forandret, der, som bekjendt, til forskjellige Tider ere gjorte og det af udmærket dygtige og indflydelsesrige Forkæmpere for Forpagtningssystemet. Til Held for Danmark og den danske Bondestand formaaede de aldrig at sætte deres Mening igjennem. I vore Dage at ville tænke paa en «Omvæltning» i den Retning vil dog vist selv Hr. K. erkjende for ørkesløst.

Vi maa altsaa blive i Sporet, og opgive enhver Tanke om at nærme os det engelske Forbillede, som Hr. K. i Nationaløkon. Forenings Møde d. 1. Marts viste os*): et agerdyrkende Land, hvor det mindre Agerbrug ligger i de sidste Krampetrækninger, medens Ejendomsretten er i Hænderne paa Rigets Magnater, Brugsretten er overdraget rige Forpagtere og kun det grove Arbejde, for saa vidt det ikke kan udføres af Maskiner eller Lastdyr, overladt den agerdyrkende Almue; hvor Ejerne have højst 1½ til 2 pCt. af deres Penge, Forpagteren derimod mindst

---

*) Jfr. foranstaaende Artikel «Engelske Grundejere».

10 pCt., men den simple Arbejder næppe det nødtørftigste Livsophold og ikke den mindste Udsigt til at forbedre sine Kaar, endsige til at arbejde sig op til en selvstændig Livsstilling. Vi kunne prise os lykkelige ved, at Sligt er en Umulighed her tillands.

Som jeg alt berørte i det nysnævnte Møde, have vi i vort Naboland, Sverig, et tilstrækkeligt afskrækkende Exempel paa, hvad Frugt dette engelske System bærer, overført paa nordisk Grund. Enhver, der er kommen i Berøring med det svenske Godsaristokrati, vil vistnok erkjende, at det med faa Undtagelser bestaar af højsindede, fædrelandskjærlige Mænd, jævnlig ogsaa højt dannede og politisk udviklede, trods nogen engelsk Jorddrot, og med stor Virksomhedslyst og Foretagelsesaand; men det er ligesaa vist, at deres økonomiske Sans sjælden staar paa samme Højde, og denne Mangel har kostet mangfoldige af dem Gods og Formue. Den fremadskridende Bevægelse i Landbruget, som alt i Slutningen af Trediverne var i fuld Gang her, naaede i Begyndelsen af Fyrretyverne til Skaane, og foranledigede en betydelig Indvandring af tyske og danske Landmænd, mest Forpagtere og Forvaltere, idet de svenske Godsejere ikke troede at kunne bygge paa det Bestaaende eller ved egne Kræfter, men maatte have fremmed Hjælp — ligesom vi. Landboforholdene i Sverig vare paa den Tid gammeldags: Ejerne drev med enkelte Undtagelser selv deres Hovedgaarde med fuldt Hoveri af gaardbrugende Bønder, der sad paa Aars Opsigelse, men for en billig Landgilde. Havde man ikke Bønder nok traadte «Torpare» med eller uden Jord istedetfor. Af Tjenestefolk paa Kost og Løn holdtes faa eller ingen. I de gamle danske Provinser var og er Godsejernes Raadighed over Bøndergodsets Jorder faktisk (om

ogsaa retlig er et andet Spørgsmaal) ligesaa uindskrænket som den var i 1660, og som den er her over Hovedgaardsjorderne. Men den svenske Godsejer var en naadig Herre: han misbrugte sjelden sin store Myndighed, lod i Reglen sine Bønder sidde Slægt efter Slægt paa Gaarden, forlangte kun en billig Afgift og et taaleligt Arbejde, men havde naturligvis ej heller noget stort Udbytte af sit Gods. Anderledes blev det da Hovedgaardene bortforpagtedes til Fremmede. De gav en god Afgift efter Datidens Forhold, men maatte for at kunne svare den ogsaa indføre en anden Drift, opdyrke en hel Del raa Jord og følgelig kræve mere Arbejde af Bønderne, over hvem de ved Forpagtningen fik Husbondens Rettigheder. Hermed begyndte en Trængslens Tid for den skaanske «Frälsebonde». Han gjorde Modstand, men forgjæves; han blev fortrykt og fattig, kunde hverken dyrke sin Jord tilbørlig eller svare hvad han skulde, og maatte sluttelig gaa fra Gaarden. Imidlertid gjorde Forpagteren gode Forretninger, nye Lysthavende til Forpagtninger meldte sig bestandig, og da Godsejerne ogsaa troede at gjøre gode Forretninger med de Fremmede, ledede det til at man efterhaanden opsagde Bønderne, nedlagde den ene Bondeby efter den anden, indrettede nye store Forpagtergaarde — «farmer», «platgårdar» — paa Indmarken og flyttede Bønderne ud paa Udmarken, hvor de fik en lille Lod frit eller for en Ubetydighed, imod at gjøre Ugedagsarbejde til den nye Forpagter. Kunde denne ikke faa tilstrækkelig Arbejdskraft paa den Maade, hjalp man sig ved i Nærheden af Forpagtergaarden at bygge et «Stathus», d. v. s. et Indsikkerhus, indrettet til en Række gifte Karle, der tjene for Løn og «Stat» o: et vist Kvantum Mælk, Sæd, Kartofler og Brændsel, der dog ingenlunde forøges med Familiens

Tilvæxt: — i Forbigaaende sagt, en yderst demoraliserende Institution.

Denne «Reform» greb stærkt om sig paa de fleste svenske Godser, endog helt op i Norden, trods de tilsyneladende uovervindelige Hindringer, den der fandt, ikke alene i gamle Sædvaner, men ogsaa i Mangelen paa større sammenhængende dyrkelige Strækninger. I hele Sogne forsvandt saagodtsom alle Bøndergaarde og deres tidligere Beboere maatte søge et nyt Hjem i fjerne Egne, i et Dagsværkstorp eller i Fattighuset. Men en skjøn Dag gjorde en eller anden Godsejer den Opdagelse, at han havde gjort en daarlig Handel ved denne engelsk-mecklenborgske Operation. Han saa, at Renten af den, som oftest laante, Kapital, han havde brugt til Opførelsen af «farmen», dens Forsyning med Besætning og Inventarium, Indretningen af Torperne, Godtgjørelsen for Grundforbedringer til Forpagteren osv., slutte hele Forpagtningsafgiften for de tyve Aar eller mere, for hvilke «arrendet» var afsluttet. *) Han saa, om han var en god Mand, med Sorg sine fordums Bønders Underkuelse og Armod og de endnu elendigere Stakler i det overbefolkede Fattighus. Det ærgrede ham, at han selv i sin nærmeste Kreds saa sin offentlige og private Indflydelse reduceret og jævnlig i Strid med «Arrendatorernes», hvis Interesse lige saa lidet altid faldt sammen med hans som med Almuens. Af sine jorddrotlige Herligheder havde han mistet den største og bedste: at være

---

*) En ung Godsejer, der paa sin mecklenborgske Forvalters og egennyttige danske Konsulents Tilskyndelse havde opsagt 12 Bønder for at sammenlægge deres Gaarde til en «farm», blev saa rørt af deres Klager, at han kun lod de velhavende iblandt dem rejse, men beholdt de fattige og gav dem andre Gaarde, hvis formuende Beboere han til den Ende opsagde. Han beholdt saaledes kun fattige Bønder tilbage paa sit Gods.

sine Omgivelsers fødte Leder og Fører paa det borgerlige Livs Omraader, og havde egentlig af dem alle kun beholdt Jagten tilbage, denne ikke engang ufortrædiget. Han opdagede kort sagt, at han som en anden Esav havde solgt sin Førstefødselsret for en Ret Lindser til den snilde Jakob og var kommen paa altfor lige Fod med den engelske Land-Lord, der har $1\frac{1}{2}$ pCt. af sin Kapital, naar Forpagteren har 10 pCt. Adskillige sagde da stop; men for Mange var det for sent, og Andre ere endnu ikke blevne kloge af Skade. Endnu laves der hvert Aar hist og her en «platgård» af nedlagte Bøndergaarde. Enkelte kom i Tvivl om Rigtigheden af den til en «Trosartikel» blevne Paastand, at Bønderne ikke duede til at «odle» deres Jord for egen, men kun for en Forpagters Regning, og prøvede paa, om det ikke var muligt, ved at give dem nogen Sikkerhed for selv at kunne høste Frugterne af deres Arbejde ved Kontrakter paa længere Aaremaal, 15 à 20 Aar, Fritagelse for alt Naturalarbejde og nødtørfig Hjælp og Vejledning til Grundforbedringer, at bringe dem saa vidt, at de kunde svare omtrent samme Afgift pr. Td. Land, som de større Forpagtere; og Forsøget lykkedes, selv med ganske smaa Gaarde. At yderligere Nedlæggelse af Bøndergaarde paa saadanne Godser ikke er at befrygte, er en Selvfølge, ligesom heller ikke den Godsejer, der har prøvet at faa en Forpagtergaard tilbage efter 20 à 30 Aars Forløb fra en af de mange Forpagtere, som have «grundforbedret» den ved Rydning, Dræning, Mergling osv. og derfor haft den for en lav Afgift, men samtidig grundig udpint den ved kun at holde halv Besætning paa karrigt Foder og tage det størst mulige Antal langstraaede Afgrøder, — lettelig skal faa

Lyst til at lave nye «plagårdar». Men den Skade, der alt er sket, er ligesaa uberegnelig som uoprettelig.

Havde Hr. K., som jeg, paa nært Hold i aarevis været Vidne til Udviklingen af disse Forhold, tør jeg tro, at han, lige saa lidt som nogen anden dansk Mand, vilde ønske dem eller Noget, der ligner dem, overførte paa dansk Grund.

Men, siger Hr. K., Udstykningen maa vi i alt Fald have indskrænket; den er altfor voldsom, blive vi ved som hidtil, ende vi i «almindelig Elendighed». Ingenlunde. De Tal, Hr. K. regner med, ere ikke ganske at lide paa. Enhver, der kjender den nye Matrikul, véd ogsaa, at hvert enkelt Landbrug ikke altid er anført i samme under et enkelt Nummer, men jævnlig under mangfoldige*). Grunden hertil vil det være uforment her at undersøge, Faktum er uimodsigeligt. Det statistiske Bureau faar sine Efterretninger om Ejendomsfordelingen igjennem Amtstuerne, men disse følge ingen ensartet Fremgangsmaade i Henseende til Foliogivning for de enkelte Ejendomme. Nogle samle paa et Folium alle de Matr.-Nr., som drives under et Brug, andre give særligt Folium for hvert enkelt Matr.-Nr. uden Hensyn til om de ere sammenlagte med andre, og der er atter andre, som snart følge det ene, snart det andet Princip, mere eller mindre fuldstændigt. Følgen heraf er naturligvis, at Indberetningerne til Bureauet, der grunde sig paa Uddrag af Bøgerne, lide af samme Uensartethed og at det samlede Antal af Ejendomme i ethvert Tilfælde i Virkeligheden er endel mindre end angivet.

---

*) Min lille Gaard er f. Ex. skyldsæt under 9 forskjellige Matrikuls-Nummere, en større Gaard i samme Sogn under mere end 20.

Antallet af jordløse Huse grunder sig paa Opgivelser fra Sogneraadene og ere upaalidelige fordi man paa forskjellige Steder giver en forskjellig Definition af et «jordløst» Hus. Nogle kalde nemlig ethvert Hus, der kun har Byggeplads og Have, jordløst, om Haven end er skyldsæt; andre derimod kun de Huse, hvis Grund ikke er ansat til særligt Hartkorn. Der kan saaledes let komme en Del Huse to Gange med, og jeg har Grund til at formode, at det jævnlig er sket, om end Amtstuerne gjøre sig Umage for at korrigere Sogneraadenes Opgivelser, hvad dog ved de store Amtstuer er en vanskelig Sag. Det er sandsynligt, at det samlede Antal af Ejendomme paa Grund heraf maa reduceres med adskillige Tusinde, der navnlig ville falde paa de smaa Ejendomme; men vil man udfinde Antallet af «Husmandslodder» gaar det desuden slet ikke an, som Hr. K., at regne alle Ejendomme under 1 Td. Hartkorn som saadanne.

Ikke alene i Jylland, men ogsaa paa Øerne, er der mangfoldige Brug med under 1 Td. Hartkorn, der fuldkommen svare til Hel- og Halvgaarde med flere Tdr. Hartkorn. Det er i Reglen Hede- eller Overdrevsparceller, der vare øde eller uopdyrkede da Matrikularbejderne foregik og følgelig fik ringe Hartkorn, men senere ere bebyggede og kultiverede. I Jylland vil man finde den Slags i Tusindtal. Ligesaa urigtigt er det at kalde det meget store Antal af matrikulerede Huspladse og Haver «Husmandslodder»; deres hele Areal er i Reglen kun en Skp. Land eller derunder.

Hr. K. kommer saaledes til at reducere Antallet af sine «Husmandslodder» med noget anseligt. Det overstiger næppe Halvdelen af Gaardenes Antal, om det er saa stort, og er i den sidste Menneskealder overhovedet

næppe uforholdsmæssig forøget o: udgjør næppe en større Procent af det samlede Ejendomsstal i 1873, end det gjorde i 1850. Det sidstes Forøgelse fra 177 000 i 1850 til 239 000 i 1873 finder sin naturlige Forklaring deri, at en betydelig Del Bøndergods i dette Tidsrum er overgaaet til Selvejendom, og staar uden al Tvivl, tvertimod Hr. K.'s Mening, i et fuldkomment «sundt» Forhold til Agerbrugets Udvidelse.

Overalt og saasnart Fæstetvangen løses vil der begynde en ny og frodig Udvikling og være Trang til at raade Bod paa en Mængde uheldige Forhold, som under denne ikke kunde ordnes. Det første Krav, der plejer at gjøre sig gjældende, er at faa den paa de fleste Steder slette Udskiftnings Mangler afhjulpne ved Udstykninger, Magelæg, Salg af fraliggende Lodder osv.; det næste at skaffe Plads for den Arbejdskraft, som den meget forøgede Virksomhed hos den nye Selvejer kræver. Herved forøges selvfølgelig Ejendommenes Antal: men med Aarsagen ophører Virkningen. Under normale Forhold er Forøgelsen højst ubetydelig.

Vor Lovgivning lægger jo ingen væsentlige Hindringer i Vejen hverken for Udstykninger eller Sammenlægninger, og Erfaringen viser, at der næppe er Trang til væsentlig Forandring i denne Del af vor Landbolovgivning. «Idealet er: den jævnsides Bestaaen af store, middelstore og smaa Formuer,» siger Treitschke, og Idealet for Jordejendommens Fordeling maa ligeledes være den jævnsides Bestaaen af forskellige Størrelser, der rette sig efter Besiddernes Formue og Dygtighed, saa at Enhver, saavidt muligt, kan faa en Virksomhed, der svarer til hans Evne. Dette er for længe siden naaet, endog i en sjælden Grad, i den Egn, for hvilken jeg har anstillet særlige Under-

søgelse, det hørsholmske Gods — som bekendt det første, der overgik til Selvejendom (1761) —, og det vil forhaabenlig naas overalt i Danmark, naar man blot giver Udviklingen fornøden Tid og ikke forkludrer den ved ubetænksomme Indgreb.

Den Ulykke, som skal være sket ved Udstykninger siden 1850, eksisterer kun i Hr. K.'s Fantasi, og det Samme gjælder om «de mange Millioner», den skal have slugt. Hvad den har kostet, er sikkert for længe siden fortjent paany ved det forøgede Udbytte, de udparcellerede Jorder have givet ved at være bragte under en formaalstjenligere og omhyggeligere Drift.

Hr. K.'s Raad, at standse med Udstykningen, bør derfor heller ikke følges, saalænge den behøves for at ordne ældre forkvaklede Forhold. Saasnart dette er sket falder den bort af sig selv. Hr. K.'s løse Paastand, at Udstykningen har fremkaldt en Overbefolkning paa Landet, som er strømmet ind i Kjøbstæderne og har fristet disse ind paa ubesindige industrielle Foretagender, er alt af Andre imødegaaet. Jeg skal blot tilføje, at Forholdet, om ikke paa alle saa dog paa mangfoldige Steder, har været lige det modsatte, idet Kjøbstæderne og især Kjøbenhavn, navnlig siden 1870, har trukket en stor Del Landarbejdere til sig ved at byde højere Løn, end Landmanden kunde give, og derved foranlediget en meget følelig Mangel paa Arbejdskraft i manges Landkommune, saa at man efter stor Maalestok har maatte indforskrive fremmede Tjenestefolk, navnlig svenske — Noget, der jo forresten er nok som bekendt. Nu har vi dem til Overflod, men blive dem vanskelig kvit igjen. Naar Hr. K. mener, at vor Tids Landbrug «vil kræve Arbejde og Kapital efter en hidtil ukjendt Maalestok» — «uhyre Kapitalmasser» —,

og at vore Agerbrugere ville være «nødte til i en ganske anden Grad end hidtil at anspænde deres Kræfter» for at bestaa i Konkurrencen med Udlandet —, saa synes det noget besynderligt, ikke at han opfordrer Gaardmandsklassen til «at sørge for sine Børns Opdragelse», men, at han vil have disse Børn uddannede «til at arbejde i Industriens Tjeneste», og det uagtet han kort forud selv siger to Gange, at «Agerbruget er Landets Hovedindustri og vil i lang Tid vedblive at være det,» saa at «før dens Krav ere tilfredsstillende, bør Landsognene hverken afgive Kapital eller Mennesker til anden Industri.»

Hvad er det da for en «Industri», Bønderdrengene skulle uddannes til? Er det «Hovedindustrien», synes Raadet overflødig. «Den anden Industri», den, der er «ikke saa ganske lidet udviklet», men dog ikke «nogen rigtig sund og kraftig Industri», kan det jo ikke være.

Hr. K. vil, at den «jordbesiddende Husmand» — det af Hr. K. opgivne Antal maa i Henhold til det foran Oplyste reduceres i en meget betydelig Grad — skal «ved alle mulige lovlige Midler formaas til at drive sin Jord saaledes som Husmandsjord bør drives»: det vil efter Hr. K.'s Mening sige «som Havejord», med Spaden. Det er ikke godt at vide, hvilke «lovlige Midler», Hr. K. har tænkt paa; han nævner ingen. Lovgivningen har jo ingen Bestemmelser i den Retning, og det eneste Middel, der med Nytte vil kunne anvendes, synes at maatte være det, at overtyde Manden om, at det vil være til hans Fordel at dyrke Jorden paa den angivne Maade. Det gjælder om Huslodder som om Gaardslodder, at en hel Del af dem kunde dyrkes bedre og fordelagtigere end det nu sker; men det er ligesaa sikkert, at af Huslodderne forholdsvis ligesaa mange dyrkes godt og give et tilfredsstillende Ud-

bytte. I Egne, der ligge fordelagtigt for Afsætning, kan det vel være rigtigt for en Husmand at dyrke Havesager, naar han forstaar sig derpaa; men er der ingen Afsætning vil det være taabeligt, og forstaar Manden sig ikke paa Spadekultur maa han først lære den førend han forlader den gamle Dyrkningsmaade. I Almindelighed ere Huslodder dog ikke saa store, at en Familie kan leve alene af deres Udbytte, om de end dyrkes nok saa udmærket. To, tre Tønder Land, som Hr. K. nævner, forslaar ikke. Er der da ikke særlig gunstige Forhold tilstede, har Manden ikke en flink Hustru eller Børn, eller Gamle, som kunne gjøre det væsenligste Arbejde, saa vil det næppe betale sig at dyrke Jorden som Havejord. Kan Husmanden føde en Ko og avle Brødkorn og Kartoffler til Husbehov paa sin lille Lod, vil han som oftest tjene mere ved at bruge den saaledes og ved Siden af tage en af de faste Tjenester, hvortil man fortrinsvis, i alt Fald i mange Egne, søger solide Husmænd, end ved udelukkende at anvende sit Arbejde paa Lodden. I det Hele taget lader der sig naturligvis ligesaa lidet foreskrive en Dyrkningsmaade for Huslodder som for Gaarde, der skal passe for alle Tilfælde og de meget forskellige Forhold i forskellige Egne, og under alle Omstændigheder har vel Husmanden, som enhver anden fri Mand, Ret til at anse sig selv for den bedste Dommer om, hvad der baader ham. Er han stræbsom og flink, trænger han til Andres Raad eller Hjælp, faar han den let. Der uddeles jo aarlig ganske anselige Præmier for ypperlig Dyrkning af Huslodder og de mindre Sparekasser yde redebont saadanne Folk Laan paa billige Vilkaar, naar de behøve dem.

Ved at følge Hr. K.'s Anvisninger ville vi altsaa ikke kunne «redde Fædrelandet». De minde i det Hele taget

altfor meget om hans eget Udfald mod dem, «som have lidet eller intet Kjendskab til Jord og Jordbrugere og som dog fra Studereværelset og Kontoret mene at kunne fælde afgjørende Domme i Sagen.» Ville vi undgaa den kulsorte Fremtid, Hr. K. lover os, gjælder det blot aldrig at vige fra, hvad Hr. K. i sin Forblindelse kalder «det falske Spor»; men i det Væsenlige holde fast paa den Fordeling af den danske Jord, vi nu ere naaede til. Der er næppe et eneste Land i Evropa, der har nogen saa fuldkommen end sige bedre; den har gjennem Aarhundreder givet den danske Jordbruger Kræfter til at bære de grusomste Prøvelser og den vil være det sikreste Værn lige overfor de nye, Fremtiden han have os forbeholdt.

Til Slutning endnu blot et lille Bidrag til Oplysning om det fortærskede Spørgsmaal, hvorvidt det lille Agerbrug kan give og giver et ligesaa stort Udbytte som det store: Da Hørsholms Gods i 1761 overgik til Selvejendom havde det en Befolkning af henved 4000 Mennesker (1769: 3817). Af disse var omtrent 3000 Bønder: 200 Gaardmænd og omtrent 250 Husmænd og Indsiddersfamilier, Resten Indvaanere af Byen Hørsholm, Embedsmænd, Møllere, Kromænd og enkelte «Herremænd» o: større Parcellister af den udstykkede Hovedgaard. Bøndernes Huse vare assurerede for c. 60 000 Rd., de øvrige for omtrent ligesaa meget. Førend Udskiftningen var af det over 20 000 Tdr. Land store Areal kun lidt over $\frac{1}{4}$ Pløjeland, for største Delen slet dyrket og ufrugtbar, Udsæden ikke over 1200 Tdr. Rug, 1300 Tdr. Byg og 1000 Tdr. Havre eller omtrent 3500 Tdr. Sæd, som sjældent gav fire Fold, hyppigt derunder. Høhøsten var henved 5000 Læs à 30 Lpd., mest daarligt, grovt Mosefoder. Af Heste holdtes omtrent 1100 og af Hornkvæg omtrent 1700 Stkr., alt af ringe

Beskaffenhed. Hundrede Aar derefter, 1861, var Befolkningen 8417 eller Usserød Værk og Hørsholm fraregnede c. 7500 Mennesker. Der fandtes 13 Herregaarde (over 16 Tdr. Hartkorn), 161 større og 122 mindre Bøndergaarde (fra 3—10 Tdr. og fra 1—3 Tdr.), 81 Parcelsteder (fra 4—8 Skpr.), 148 Huse med Jord (fra 1—4 Skpr.), 432 Huse med Have (under 1 Skp.) og 224 uden Hartkorn; omtrent 1400 Familier. Bygningerne vare forsikrede for over 3 Millioner Rd. Af Arealet var c. 15000 Tdr. Ld. veldyrket, deraf 1000 Tdr. som Eng, Udsæden ikke under 1800 Tdr. Vintersæd, henved 7000 Tdr. Vaarsæd og 100 Tdr. Bælgsæd. Middeludbyttet var 10—15 Fold og derover. Omtrent 600 Tdr. Ld. dyrkedes med Rodfrugter, over 2000 Tdr. Ld. udlagdes med omtrent 34000 Pd. Kløver og Græsfrø. Høhøsten kunde anslaaes til omtrent 12000 Læs Kløverhø og 6000 Læs Enghø à 70 Lpd. Af Heste fandtes over 1700, af Hornkvæg næsten 5000 Stkr., i Reglen af god Beskaffenhed*).

Kan noget stort Agerbrug udvise større Fremgang eller større Udbytte?

---

*) Uddrag af et større Arbejde, som vil udkomme i Aarets Løb.